

СУЧАСНИЙ РІВЕНЬ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ЕКОЛОГІЧНО СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

CURRENT LEVEL OF ORGANIC PRODUCTION IN THE SYSTEM OF ECOLOGICALLY SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF UKRAINE

Маріанна СТЕГНЕЙ,
кандидат економічних наук,
Мукачівський державний університет

Marianna STEHNEI,
PhD in Economics,
Mukachevo State University

Забезпечення сталого розвитку національної економіки вимагає змін у сприйнятті сільського господарства як галузі, що має виключно виробничо-комерційне призначення. Формування багатофункціональності сільського господарства, згідно з якою у процесі сільськогосподарської діяльності не тільки виробляються продовольство і промислова сировина, а й створюються суспільно значущі блага, дасть можливість покращити рівень розвитку сільських територій та рівень макроекономічних показників національної економіки.

Питання органічного виробництва та сталого розвитку сільських територій розглядаються рядом дослідників. Теоретико-методичні підходи та практичні рекомендації з даного питання викладені в працях провідних вітчизняних вчених [1-3; 8]. Проте з огляду на значний ступінь техногенного навантаження на основні складові екосистеми вивчення цих питань залишається актуальним і вимагає посиленого моніторингу та розробки спеціального екологічно орієнтованого інструментарію розвитку українського села.

На основі викладеного можна сформулювати **завдання дослідження**, яке полягає в оцінці сучасного рівня органічного виробництва в контексті екологічно сталого розвитку сільських територій України.

У національній свідомості дедалі більше формується переконання, що сільське господарство та сільські території потребують всебічної модернізації, яка повинна охопити не лише оновлення матеріально-технічного забезпечення, а й якість людського капіталу, технологічні процеси в контексті безпечного й ощадливого використання природних, насамперед земельних ресурсів.

Перешкодами, які стоять на шляху збалансованого екологічно сталого розвитку сільських територій, є: монофункціональність сільських територій, концентрація сільськогосподарського виробництва, відсутність інноваційних форм підприємництва, низький рівень соціальних послуг та розвитку будівництва.

Поглиблене осмислення проблем примушує по-іншому подивитись на роль агропродовольчої сфери в забезпеченні сталого розвитку суспільства. Це, зокрема, необхідність структурної перебудови аграрного сектору економіки, пошук

нових та принципово відмінних способів господарювання й механізмів управління.

Відносини людини з природою бувають дуже різними, але з економічного погляду ця різноманітність становить інтерес щодо особливостей формування національної господарської системи. Це пов'язано

з тим, що нерівномірність економічного розвитку обумовлює різні типи господарювання та визначає специфіку продукування екологічних конфліктів.

Важливість розуміння цих взаємозв'язків обумовлена формуванням у різних типах господарювання своїх уявлень про сталий розвиток. Причому в межах виникаючої множини досить стійких стереотипів таких уявлень часто формуються неузгодженості, які призводять до різного розуміння категоріального апарату, а отже, дають різну оцінку тих чи інших пропозицій щодо вирішення проблеми [1, с. 106].

Відомі українські вчені М. Малік та М. Хвесик зазначають, що нині тенденції розвитку сільських територій України пов'язані з процесом зміни характеру соціо-еколого-економічної системи в напрямі формування нових землегосподарських утворень. Фактично можна говорити про загальний борг нашого суспільства перед українським селом, і цей борг стосується не тільки економічної складової, а й демографічної і навіть соціально-психологічної [2, с. 7].

Справедливою є думка, що глобальний економічний розвиток супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів. Наслідки такої економічної діяльності негативно впливають на навколишнє середовище, що призводить до виснаження ресурсного потенціалу, погіршення якості довкілля та зростання витрат на відтворення природної рівноваги. Для країн, орієнтованих на стаке економічне зростання, збереження навколишнього природного середовища є головним аспектом стратегії їхнього прогресу, оскільки досягнення стану екологічно збалансованого самопідтримуючого розвитку тотожне зростанню якості життя й добробуту при зменшенні екологічного навантаження [3, с. 12].

Техногенний тип розвитку, що базується на зростанні споживання, призводить до дисбалансу економічної та екологічної систем. Формування нового розуміння процесу розвитку потребує нестандартних

Статтю присвячено оцінці сучасного рівня органічного виробництва в системі екологічно сталого розвитку сільських територій України. Досліджено тенденцію наповнення внутрішнього ринку вітчизняною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Побудовано динамічну модель закономірностей зміни площі та кількості сертифікованих сільськогосподарських угідь. Проведено оцінку прогнозних значень обсягів органічного сільськогосподарського виробництва. Обгрунтовано проблеми та ризики процесу становлення й розвитку органічного виробництва. Окреслено рекомендації для підтримки розвитку органічного виробництва в Україні.

The article deals with estimation of current level of organic production in the system of ecologically sustainable development of rural areas of Ukraine. It is investigated the trend of filling of internal market by home organic products at the expense of setting up of own processing of organic raw materials. Dynamic model of changes in sizes and the number of certified agricultural soils is built. It is made the estimation of predictive values of sizes of organic agricultural production. The problems and risks of the process of formation and development of organic production are grounded. The recommendations to support the development of organic production in Ukraine are outlined.

підходів, що адаптовані до сучасних тенденцій та враховують інструменти регулювання еколого-економічних систем.

Як свідчать офіційні статистичні дані, український експорт формується зі значною часткою продукції сільського господарства і харчової промисловості. За 2013 рік експортовано продукції сільського господарства і харчової промисловості на 17 млрд дол. США (на 0,9 млрд дол. США менше, ніж за 2012 рік), що становить 26,8% вартості експорту України (проти 26% у 2012). У 2013 було імпортовано сільськогосподарської продукції і продовольства на 8,2 млрд дол. США (на 0,7 млрд дол. США більше, ніж у попередньому році). У вартісній структурі імпорту країни частка даної продукції становила 10,7% (у 2012 – 8,9%) [4].

У 2011-2012 роках Україна за обсягами експорту пшениці займала 8-е місце, кукурудзи – 3-є, ячменю – 5-е місце [5]. Сільськогосподарське виробництво відіграє ключову роль у формуванні національного фонду споживання.

Нарощування обсягів виробництва, підвищення платоспроможності населення позитивно позначилися на рівнях споживання основних продуктів харчування. Внутрішній продовольчий ринок країни насичений переважно вітчизняною продукцією, частка якої, за експертними оцінками, становить приблизно 87-88%. Найбільшу частку імпорту займає продукція неконкуруючого імпорту, а саме: чаю, кави, риби та рибопродуктів, цитрусових, бананів тощо. Частка імпорту рослинницької продукції на внутрішньому ринку, за винятком плодів, ягід і винограду, є несуттєвою [4].

В Україні розвиток органічного землеробства є перспективним напрямом, оскільки на території країни розташовано близько 8 млн. га екологічно чистих чорноземних земель, є доступна сільськогосподарська робоча сила й низький рівень використання пестицидів і хімічних добрив.

У 2012 році налічувалося вже 164 сертифікованих органічних господарств, які обробляли 278,8 тис. га сертифікованих органічних сільгоспземель. Частка сертифікованих органічних площ у загальному обсязі сільськогосподарських угідь України становить майже 0,7%. Україна посідає перше місце у східно-європейському регіоні сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур [5].

Більшість українських органічних господарств розташовані в Одеській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій областях. Площі українських сертифікованих органічних господарств, як і в більшості країн Європи, коливаються за своїми розмірами від кількох гектарів до десятків тисяч гектарів ріллі. За останні роки спостерігається тенденція наповнення внутрішнього ринку вітчизняною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Зокрема, це крупи, соки, сиропи, повидло, сухофрукти, мед, м'ясні та молочні вироби.

Відсутність законодавчого регулювання органічного сектору в Україні стримує подальший розвиток діяльності більшості виробників органічної продукції. До позитивних моментів розвитку органічного ринку в Україні слід віднести прийняття Верховною Радою України Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [6]. У 2012 році Федерацією органічного руху України на замовлення Міністерства аграрної політики України було розроблено проект Концепції державної Програми розвитку органічного виробництва в Україні [7], в якому враховані різні ринкові сегменти, в тому числі – власне виробництво, переробка, розвиток ринку, економічна ефективність, освіта, стандарти і т.д.

Прийняття й виконання Програми розвитку органічного виробництва в Україні має внести вагомий внесок у вирішення низки екологічних, економічних і соціальних проблем, а саме:

□ зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище внаслідок ведення сільськогосподарської діяльності;

□ ресурсозбереження та зменшення енергоємності сільськогосподарського виробництва;

□ підвищення конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на світових ринках;

□ покращення здоров'я працівників сільського господарства та населення в цілому;

□ покращення добробуту сільського населення шляхом диверсифікації діяльності, підвищення рівня зайнятості та розвитку сільських територій;

□ захист прав споживачів.

Внутрішніми й зовнішніми передумовами для успішного виконання програми є деякі наявні фактори поточної ситуації в аграрному секторі України та у світі, які можуть бути використані як база підтримки для розвитку органічного виробництва:

□ зменшення використання мінеральних добрив, пестицидів та інших агрохімікатів, що є сприятливою передумовою для розвитку органічного виробництва в Україні;

□ наявність певної кількості вітчизняних агропідприємств, що вже мають багаторічний досвід ведення органічного виробництва та можуть бути використані як навчальні бази для поширення власного досвіду;

□ наявність початкового досвіду органічного виробництва (переважно отриманого за допомогою іноземних організацій у результаті виконання низки проектів);

□ потенційний внутрішній ринок для органічної продукції (бажання й готовність українських споживачів купувати якісні та безпечні органічні продукти харчування);

□ значний потенціал для експорту сертифікованої органічної продукції з України внаслідок сприятливої ситуації на світових ринках органічної продукції (стабільно зростаючий попит);

□ існування громадських організацій та об'єднань, які займаються розвитком та популяризацією органічного виробництва (Федерація органічного руху України, ВГО «Клуб органічного землеробства», Асоціація «БІОЛан Україна», Спілка учасників органічного виробництва «Натурпродукт», НПП «Еко-Інформ-Сервіс», ВЕГО «Мама-86» тощо).

До проблем, що перешкоджають становленню й розвитку органічного виробництва, слід віднести такі:

□ відсутність відповідної законодавчої та нормативної бази для органічного виробництва й органічних продуктів;

□ відсутність урядової стратегії та програми підтримки розвитку органічного виробництва;

□ органічне виробництво не має функціонуючої державної системи контролю, яка була б акредитована на національному та міжнародному рівнях і охоплювала контроль як операторів органічного сектору, так і продукцію;

□ слабка обізнаність виробників щодо специфіки органічного виробництва та населення щодо сертифікованої органічної продукції та продуктів;

□ наукові дослідження, освіта та надання консультацій стосовно ведення органічного виробництва в Україні знаходяться на початковій стадії;

□ недостатньо наголошується на екологічній компоненті органічного виробництва;

□ інноваційна пасивність більшості виробників та управлінських структур;

□ низький загальний рівень технологічної культури українських виробників сільськогосподарської продукції.

Серед можливостей, які потрібно використати для підтримки розвитку органічного виробництва, перш за все слід назвати такі:

□ більш широке застосування вітчизняного та іноземного досвіду ведення органічного виробництва й просування органічної продукції на ринок;

□ широке використання всіх видів засобів масової інформації для популяризації вживання органічних продуктів харчування як невід'ємної складової здорового способу життя;

□ забезпечення зростання попиту на органічну продукцію внаслідок формування довіри споживачів до сертифікованої органічної продукції;

□ широке використання регіональних особливостей (місцевих традицій, інновацій, створення нових продуктів, вирощування місцевих видів рослин та розведення тварин);

□ забезпечення громадської підтримки (зацікавленість неурядових, громадських та галузевих організацій та асоціацій);

□ забезпечення органічного виробництва прямою фінансовою підтримкою та створення системи непрямой підтримки шляхом надання пільг та преференцій;

□ вступ України до СОТ спонукає до більш широкого використання програм допомоги виробникам за рахунок «зеленої скриньки».

Фактори, що можуть негативно вплинути на виконання програми (ризик) можуть бути як «внутрішніми», так і «зовнішніми». Найголовніші серед них:

□ ризики втрати врожаю внаслідок несприятливих погодних умов та природних явищ катастрофічного характеру;

□ можливі зміни ринкової кон'юнктури органічної продукції внаслідок світової продовольчої кризи;

□ нестабільна політична ситуація в країні;

□ фінансова та банківська криза, що має наслідками припинення кредитування виробників та зменшення загального рівня фінансової підтримки аграрного сектору економіки;

□ нестабільність вітчизняних ринків сільськогосподарської продукції;

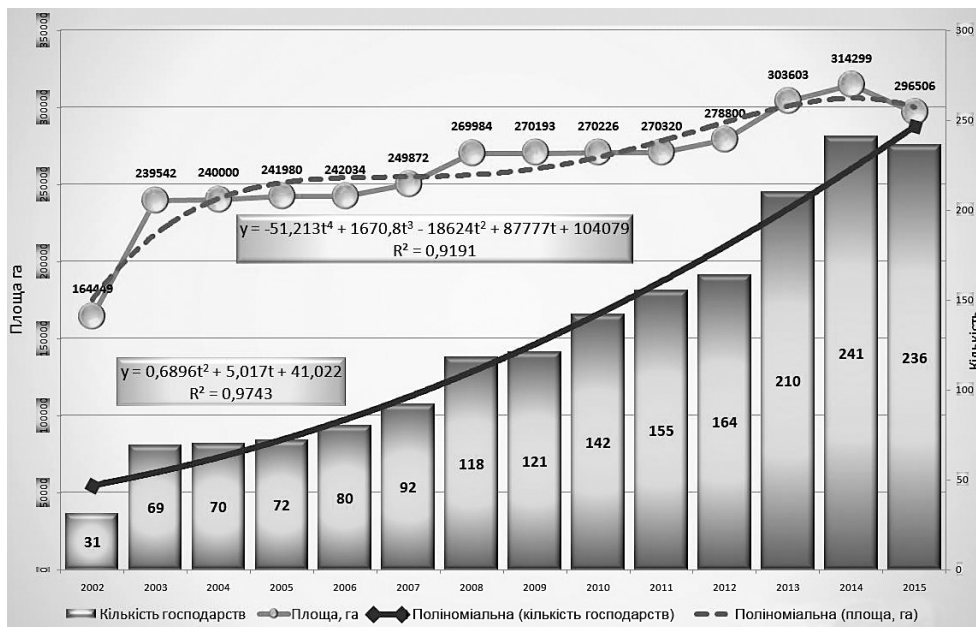
□ незавершеність земельної реформи та відсутність прозорого й цивілізованого ринку сільськогосподарських земель;

□ підрив довіри до органічних продуктів харчування внаслідок неправомірного маркування або недоброякісної конкуренції.

Про нарощування обсягів органічного сільськогосподарського виробництва свідчить динаміка показників площ сільськогосподарських угідь в Україні, сертифікованих відповідно до органічних стандартів (див. **табл.**).

Динамічна модель закономірностей зміни площі та кількості сертифікованих сільськогосподарських угідь демонструє на-

Рисунок. Динаміка площі та кількості сертифікованих сільськогосподарських угідь

рощування обсягів органічного сільськогосподарського виробництва та дає можливість за допомогою засобів табличного редактора Microsoft Excel спрогнозувати числові значення досліджуваних показників для 2014 та 2015 років (див. **рис.**).

Високий рівень показника адекватності апроксимації підтверджує позитивні зміни на ринку вітчизняного органічного виробництва, які необхідно підтримувати і стабілізувати.

Основними перешкодами для більш широкого запровадження органічного землеробства в Україні є такі:

□ соціально-технологічні: слабка обізнаність населення і сільгоспвиробників щодо органічного землеробства;

□ неналежний рівень екологічної свідомості населення (насамперед сільського) та низька технологічна культура сільськогосподарського виробництва всіх рівнів;

□ фінансово-економічні.

Можна погодитися з думкою [8, с. 36], що для забезпечення передумов формування системи сталого розвитку сільських територій одним з першочергових напрямів є розробка механізмів раціонального землекористування.

Для екологічно сталого розвитку сільських територій необхідно, щоб кожна сільська територіальна зона, кожне сільськогосподарське підприємство мали ґрунтові карти і картограми, які дозволять врахувати якість ґрунтів і допоможуть визначити їх потребу в тих чи інших добривах або меліоративних заходах.

Необхідно масово впроваджувати використання комплексних форм мінеральних добрив, збалансованих за змістом і співвідношенням поживних речовин спеціально під відповідні культури. Використання комплексних, концентрованих добрив, які коштують дорожче, вимагає менших витрат на використання одиниці поживних елементів, що підвищує їх ефективність.

Для запобігання забрудненню ґрунтів у результаті внесення надлишку добрив чи неякісних добрив слід використовувати комплекс гідротехнічних, культуротехнічних, хімічних, агротехнічних та агролісотехнічних способів меліорації у поєднанні з інтенсифікацією природних механізмів очищення. До таких способів можна віднести: удосконалення асортименту засобів хімізації, мінімальну обробку ґрунтів, мало- та мікрооб'ємне внесення добрив разом із насінням, оптимізацію строків та доз внесення, використання ползахисної агротехніки. Крім того, цьому буде також сприяти організація системи хімічного контролю за складом мінеральних добрив, вмістом важких металів і токсичних сполук.

Таблиця. Площа сільськогосподарських угідь в Україні, сертифікованих відповідно до органічних стандартів за роками, га

Рік	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Площа, га	164449	239542	240000	241980	242034	249872	269984
Кількість господарств	31	69	70	72	80	92	118
Рік	2009	2010	2011	2012	2013	2014**	2015**
Площа, га	270193	270226	270320	278800	303603	314299	296506
Кількість господарств	121	142	155	164	210	241	236

*Джерело [5].

**Прогнозні дані.

ВИСНОВКИ

В Україні спостерігається тенденція наповнення внутрішнього ринку вітчизняною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Це підтверджує побудована нами динамічна модель закономірностей зміни площі та кількості сертифікованих сільськогосподарських угідь, за допомогою якої можна спрогнозувати обсяги органічного сільськогосподарського виробництва.

Незважаючи на певні позитивні зміни у сфері органічного виробництва, особливої уваги потребують питання, що знаходяться в контексті європейських та світових тенденцій, а саме інтеграція стратегії «зеленої економіки» в економічне, суспільно-політичне життя України для забезпечення збалансованого розвитку держави та її окремих територіальних одиниць; вдосконалення механізмів співпраці органів державної влади з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, наукою та бізнесом, впровадження «чистих», ресурсо- та енергоефективних технологій в усіх сферах діяльності, екологічно збалансованої системи природокористування та збереження екосистем на шляху сталого екологічного розвитку сільських територій нашої держави.

CONCLUSIONS

In Ukraine we can observe the tendency of filling of internal market by home organic products at the expense of setting up of own processing of organic raw materials. This confirms built by us dynamic model of changes in sizes and the number of certified agricultural soils, with the help of which it is possible to predict the volume of organic agricultural production.

Despite some positive changes in the field of organic production, special attention is to be paid to the questions that are in the context of European and world trends, namely integration of «green economy» strategy into economic, social and political life in Ukraine to ensure the balanced development of the State and its separate territorial units. It is necessary to improve the mechanisms of cooperation between State authorities and local governments, public organizations, science and business. Advisable is the introduction of «clean», resource- and energy-efficient technologies in all spheres of activity, ecologically balanced system of nature management and the preservation of ecosystems on the way to ecological sustainable development of rural areas of our country.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сталый розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього: [монографія] / [Хвесик М.А., Бистряков І.К., Левковська Л.В., Пилипів В.В.]; за ред. акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 465 с.
2. Малік М.Й. Сталый розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та еколого-безпечного агропромислового виробництва / М.Й. Малік, М.А. Хвесик // Економіка АПК. – 2010. – №5. – С. 3-12.
3. Данилишин Б. Ефект декаплінгу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і тиском на довкілля / Б. Данилишин, О. Веклич // Вісник Національної академії наук України. – 2008. – № 5. – С. 12-18.
4. Доповідь Державної служби статистики України від 28.04.2014р № 06.2-07/109-14 «Сільське господарство України 2013» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Національна доповідь про стан природного навколишнього середовища в Україні у 2012 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.menr.gov.ua/index.php/dopovidi.
6. Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/425-18.
7. Офіційний сайт Федерації органічного руху України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.organic.com.ua/ru/homepage/2010-01-26-13-45-25>.
8. Иртышева І.О. Рациональное природокористування як елемент сталого розвитку сільських територій / І.О. Иртышева, Т.В. Стройко // Економіст. – 2014. – №2. – С. 34-37.

REFERENCES

1. Khvesyk M.A., Bystryakov I.K., Levkovska L.V., Pylypiv V.V. Stalyy rozvytok: svitohlyadna ideolohiya maybutn'oho [Sustainable development: the worldview ideology of the future]. Derzhavna ustanova "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy", 2012, 465 p. [in Ukrainian].
2. Malik M.Y., Khvesyk M.A. Stalyy rozvytok sil's'kykh terytoriy na zasadakh regional'noho pryrodokorystuvannya ta ekoloho-bezpechnoho ahropromyslovoho vyrobnytstva [Sustainable development of rural areas on the basis of regional natural resources and agro-ecologically safe production]. Ekonomika APK, 2010, no. 5, pp. 3-12 [in Ukrainian].
3. Danylyshyn B., Veklych O. Efekt dekaplinhu yak faktor vzayemozv'yazku mizh ekonomichnym zrostannym i tyskom na dovkillia [Decoupling effect as a factor in the relationship between economic growth and environmental pressures]. Visnyk Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy, 2008, no. 5, pp. 12-18 [in Ukrainian].
4. Report of the State Statistics Service of Ukraine of 28.04.2014 № 06.2-07/109-14 "Farming of Ukraine 2013". Available at: www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
5. National Report on the state of the environment in Ukraine in 2012. Available at: www.menr.gov.ua/index.php/dopovidi [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine "On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials". Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/go/425-18> [in Ukrainian].
7. The official website of Organic Federation of Ukraine. Available at: <http://www.organic.com.ua/ru/homepage/2010-01-26-13-45-25> [in Ukrainian].
8. Irtyshcheva I.O., Stroyko T.V. Ratsional'ne pryrodokorystuvannya yak element staloho rozvytku sil's'kykh terytoriy [Rational nature using as an element of sustainable rural development]. Ekonomist, 2014, no. 2, pp. 34-37 [in Ukrainian].